

MICHAL ZVÍROTSKÝ

Terminologický a výkladový slovník šikany

PEDAGOGIKA

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Zvírotský, Michal, 1980-

Terminologický a výkladový slovník šikany / Michal Zvírotský. -- Vydání 1.. --

Praha : Grada, 2023. -- 1 online zdroj. -- (Pedagogika)

Obsahuje bibliografii

ISBN 978-80-271-7032-6 (online ; pdf)

* 364.636 * 81'373.46 * (038)81 * (038.072)

– šikana

– oborová terminologie

– terminologické slovníky

– výkladové slovníky

364 - Sociální problémy vyžadující podporu a pomoc. Sociální zabezpečení [18]

MICHAL ZVÍROTSKÝ

Terminologický a výkladový slovník šikany

PEDAGOGIKA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. Michal Zvírotský, Ph.D.

TERMINOLOGICKÝ A VÝKLADOVÝ SLOVNÍK ŠIKANY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 8671. publikaci

Recenzovali:

PhDr. Václav Holeček, Ph.D.
PaedDr. Michal Kolář

Odpovědná redaktorka Eva Čechová
Grafická úprava Antonín Plicka
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 88
Vydání 1., 2023

Vytiskla TISKÁRNA PROTISK, s.r.o., České Budějovice

© Grada Publishing, a.s., 2023
Cover Photo © Depositphotos/mariakray

ISBN 978-80-271-7033-3 (ePub)
ISBN 978-80-271-7032-6 (pdf)
ISBN 978-80-271-5187-5 (print)

Obsah

POZNÁMKA NA ZAČÁTEK: EXISTUJE ŠIKANA?	7
PÁR SLOV O SLOVNÍKU	9
HESLÁŘ	11
OTÁZKA NA KONEC: EXISTUJE ŠIKANOLOGIE?	75
SEZNAM ZKRATEK	77
LITERATURA	78
SEZNAM HESEL	83

Poznámka na začátek: Existuje šikana?

Červená propiska zaplnila skoro celou stránku Jirkovy žákovské knížky těmito naléhavými slovy: *Chová se neukázněně na školním hřišti – se spolužákem předvádí ostatním obscénní „tanec u tyče“.* *Tento incident není první, prosím vysvětlete synovi, jak se má ve škole chovat...* Školní poznámky! Všichni je známe, často i po letech poslouží k pobavení, nezřídka i na účet učitelů. *Směje se mi za zády do očí, běhá po třídě a zvrací židličky...* Výše citovaná poznámka však k smíchu není. Dostal ji dlouhodobě drsně šikanovaný chlapec, který udělal tu chybu, že místo „žalování“ na své trýznitele učiteli přede všemi nepravdivě potvrdil, že na hřišti tancuje dobrovolně. Tancuje, kroutí se v bocích a dokonce se u toho i svléká, protože je to pro všechny – i pro něj – náramná legrace. Je nabíledni, že chybu však neudělal on, ale učitel, který se s tímto vysvětlením spokojil.

Podobné případy se stávají tam, kde šikana oficiálně neexistuje, kde není vůle ji ani pojmenovat, natož pak řešit. Z hlediska teorie sociální konstrukce reality je totiž podstatné, že právě pojmenování určitého jevu umožňuje jeho zpředmětnění, nasvícení a uchopení. Mohli bychom dokonce konstatovat, že šikana existuje, protože existuje slovo, které ji označuje. Bez něj by tu bylo „jen“ ubližování, zesměšňování, týrání, zlomyslné škádlení, pomlouvání, přehlížení, zneužívání, ponižování, nadávání, ničení a schovávání věcí, případně lynčování, vydírání, ale třeba také „veselé fackování“ nebo „stalkování“. Tato a mnohá jiná slova mohou popisovat určité formy či podoby šikany, ale nevystihují daný fenomén v jeho úplnosti. Šikana je totiž specifickým projevem dlouhodobě narušených vztahů v kolektivu, který má své charakteristické znaky, příčiny, podoby a v neposlední řadě zákonitou vývojovou dynamiku. Je to jev v mnoha ohledech paradoxní a pro vnějšího pozorovatele často nepochopitelný. Proto je důležité umět správně pojmenovat nejen šikanu a její jednotlivé aspekty, ale i kontext, ve kterém probíhá. Nemít či nepoužívat pro určitý jev vhodné pojmenování, znamená tento jev vlastně ignorovat – to se týká nejen obecných konceptů, jakým je šikana, ale i jejich konkrétních podob či znaků. Jinými slovy, některé aspekty skutečnosti je třeba záměrně pojmenovat zvláštním výrazem právě proto, aby jim bylo možno porozumět a pracovat s nimi. V tom spočívá opodstatněnost na první pohled zbytečně košatého výraziva, které má za úkol určitý problém přesně popsat. Existuje-li taková terminologie, je ovšem nutné dbát na její korektní používání, aby nepřestala plnit svůj účel a sloužila skutečnému porozumění danému problému.

Možnost výskytu šikany ve skupinách dětí i dospělých dnes již našťestí málokdo popírá. Mnozí však ještě pamatují dobu, kdy u nás byla šikana tématem plošně tabuizovaným a oči před jejími projevy zavírali nejen ti, kteří s ní přišli do bezprostředního kontaktu, ale i ti, kteří za ni nesli pedagogickou či politickou odpovědnost. Postradatelnost výrazu „šikana“ proto byla pro slovník pedagogických pracovníků, vojenských důstojníků a dalších odpovědných činitelů, dlouho příznačná. Totalitní společnost vytrvale popírala výskyt nejrůznějších sociálních problémů, což někdy vedlo také k potírání vědních disciplín, jež mají tyto problémy zkoumat a přispívat k jejich řešení. Paradoxem však bylo, že vinou vytěšňování a přehlížení se nepojmenované jevy naopak nerušeně rozvíjely. Žák, který dlouhodobě šikanoval svého spolužáka tak mohl být i s ním (sic!) potrestán třeba za neukázněné chování ve škole, přičemž už nikdo neřešil, co za vnějším obrazem takového chování stojí – zkrátka rušili oba a tečka.

Detabuizace školní (ale též vojenské) šikany v tehdejší Československu začala velmi zvolna na konci 80. let 20. století a první výrazné plody přinesla až o desetiletí později. Spolu s tímto procesem se do širšího povědomí odborné i laické veřejnosti dostal i samotný výraz „šikana“. Ten je dnes snad až nadužíván, což ovšem lze považovat za přiměřenou daň za potřebné demaskování vysoce nebezpečného fenoménu. Dlužno ovšem připustit, že přes zjevnou existenci šikany se nemálo lidí nadále chová, jako by vlastně neexistovala. Má to své více či méně pochopitelné příčiny, ale také značně neblahé důsledky. Ti, kteří před šikanou oči nezavírají a chtějí o ní přemýšlet, snad uvítají předkládaný slovník. Je určen pedagogickým pracovníkům, kteří se podílejí na prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, zejména výchovným poradcům a metodikům prevence, ale mohou jej využít i zájemci z řad široké veřejnosti.

Pár slov o slovníku

Předložený terminologický a výkladový slovník obsahuje více než 400 hesel. Jeho cílem je usnadnit čtenářům orientaci v odborné literatuře, legislativních, projektových a jiných dokumentech, které se zabývají prevencí a řešením šikany, ale také jejich vlastní odbornou práci. Ačkoli je prvořadá pozornost věnována šikaně ve školním prostředí, jsou do slovníku zahrnuta i hesla z oblasti příbuzných fenoménů, jako je násilí na pracovišti, vojenská šikana aj. Dnešní odborná terminologie související se šikanou je výrazně interdisciplinární a zasahuje nejen do pedagogiky, speciální pedagogiky a psychologie (a jejich četných subdisciplín), ale též do sociologie, sociální práce, právní vědy, kriminologie a některých dalších oborů. Vedle odborných termínů, které patří do jedné či několika zmíněných disciplín (např. agrese), obsahuje slovník též řadu hesel z kriminologických oborů označovaných jako agresologie a viktimologie (např. abuzabilita), dále některé výrazy používané v rozmanitých oborech, ale zde vztažené k fenoménu šikany (např. eskapismus), a v neposlední řadě též označení, která se používají téměř výhradně v souvislosti se školním šikanováním (např. školní lynčování).

Vzdor vysokému počtu uvedených hesel si tento slovník nemůže činit nároky na úplnost, neboť terminologie používaná v souvislosti se šikanou, a zejména s jejími novými podobami, se neustále vyvíjí. V českém prostředí nebyl dosud podobný slovník publikován, odhlédneme-li od první, značně redukované, verze tohoto slovníku, jež byla v rozsahu necelých 200 hesel zařazena do publikace *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky* (Zvířotský, Bendl, Richtrová, 2021). Asi nejvíce se k předkládanému textu blíží *Slovník sociální patologie* (Bělík, Hoferková, Kraus a kol., 2017), který má však při srovnatelném počtu hesel podstatně širší tematický záběr a nevěnuje se tudíž podrobnostem konkrétních typů rizikového chování. Mimo to se v některých knihách o šikaně můžeme setkat s terminologickými slovníčky, které však čítají jen pár desítek stručných hesel. Ani v zahraniční literatuře se s šikanologickými slovníky neseťkáme, což je dáno mj. tím, že komplexní a systémový přístup k šikaně, respektující její procesuální charakter, je originálním přínosem českých badatelů, jak bude ostatně nastíněno v závěru této publikace.

Jednotlivá hesla jsou v tomto slovníku vykládána především z hlediska školního šikanování, u širokých psychologických či sociologických konceptů (jako je např. deviance) tedy nemusí být výklad vyčerpávající. Zájemce najde podrobnější informace ve specializované literatuře, na kterou je u obsáhlejších či jinak důležitých hesel odkazováno. Vzhledem ke stoupajícímu významu anglicky psané odborné

literatury a její stále snazší dostupnosti pro české čtenáře je u každého hesla připojen i jeho anglický ekvivalent. Výjimkou jsou pochopitelně hesla, která se i v češtině používají v anglické podobě (např. mobbing) a dále pak hesla vázaná výlučně na české prostředí.

Hesla byla vybírána tak, aby pokrývala teoretické i praktické aspekty prevence, diagnostiky a nápravy (školní) šikany, a je třeba zdůraznit, že mezi nimi existují četné souvislosti, významové překryvy a kauzální vztahy. Důležité souvztažnosti mezi jednotlivými pojmy jsou ve slovníku zachyceny, a to jak v rámci vlastního výkladu, tak pomocí odkazů na související hesla (v textu označeno symbolem →). Hesla jsou ve slovníku řazena abecedně, podle pravidel ČSN 976030, s využitím standardizované české národní abecedy. Pro lepší přehlednost je důsledně dodržena zásada priority substantiv. Například pojem *tretný čin* je tedy nutné hledat pod heslem *čin tretný*. Čtenář může ve slovníku vyhledávat jednotlivá hesla, o která se zajímá, a následně pokračovat hesly souvisejícími, anebo studovat celý text popořadě. Zvolí-li druhou možnost, získá v krátké době relativně ucelený vhled do problematiky školního šikanování.